

רב אהרן ליכטנשטיין
ראש ישיבת הר עציון

"אני ניזונה ואני עושה"

לב לכם של הנישואין - זיקה היחדית קיומית, המתמקדת ביצירת זהות משותפת, תוך כדי שמירה על האישיות הייחודית של כל אחד ואחת. זיקה זו מתגלמת, במידה, בדברים שבינו לבינה ממש - "זודבק באשתו והוא לבש אחד" של הפסוק בבראשית (כ, כ), או "הכל יודען כלה למה ננכחה לחופה" (שבה לג ע"א) שבניסוח חז"ל; ברם, היא אף משתקפת במתווה מערך כולל, רגשי, רוחני ומעשי כאחד, בעיצוב חיים ואורחותיהם, על כל המשטעה מכך.

ברמה זו, מדבר בהתמודדות מלוכדת עם אתגר מרום ונשגב, בחתירה ובגישוש - ארכוי טוח ויום-יומיים, ביחס לזרות כביחס לדברים העומדים בראשו של עולם - לקראת הגשמה ממשית בניין הבית המתחדש. וברמה זו, אין מוקם, אידיאלית, לעימותים משפטיים, לשיח תובע ונתבע, שהינו לחם חוקם של העוסקים בהתקנותיו טוען ונטען, בתחומי מקה וממכר או מלאוה ולולה. אך עלמה של ההלכה חייב להתייחס למציאות האנושית כמוות שהוא, ובה שפט בית הדין נשמעת בבית החלומות, וזאת לאו דווקא בנסיבות פירוקו אלא אף במהלך חכנונו ועיצובו. ולא עוד, אלא שתיחסם מדויק של זכויות וחובות מקדם שלום ושלולה - חיוביים ואמיתיים, ולא רק היעדר קטטה - יותר מאשר ערפל מתמיד.

ובכן, אמן הכנסה לנישואין מתוך כוחילה מערכת משפטית המתווה יהסי בעל ואישה: "כשנושא אדם אשה", פותח הרמב"ם פרק המסכם את עיקרי הפרטים, "יתהייב לה בעשרה דברים ויזכה בארכעה דברים. והעשירה - שלשה מהן מן התורה... והארבעה שיזכה בהן - כולם מדברי סופרים" (להלן אישות י"ב, א-ג). ישים מרכיבים בודדים - מחות שאר, כסות ועונה מדאוריתיה או כמנוגות בת-אשתו מדרבנן - שאין להם, משפטית, תמורה בת-זוג, וישם שהנים פן אחד של צמד בו

(לוגית, אם כי לא בהכרח כרונולוגית³) בעקבותיו, בתמורה; ואם נקבע הצד השני, איזה מרכיב הינו הקמאי ואיזה המשני. ביחס לשאלת זו, מסבירה הגمراה כי רב הונא סובר כי העיקר, אף אם מזונות דרבנן⁴, הינו חויב המזונות, אשר תמורהו - וגם זה לטובת האישה, כדי לצמצם סיכון איבאה - זיכו את בעל במעשה ידיה.

אמנם, ברור שהנהזה זו כשלעצמה אינה מספקת לאושש את דין של רב הונא, ולולמה בדבריו הנחה נספפת, והוא מפורשת בסוגיות אחרות. בכמה מקומות משמשים דברי רב הונא כמקור ואב-טיפוס לתנין מקיפה⁵:

וכדרבא, דאמר ר' בא: האומר 'אי אפשר' בתקנת חכמים כגון זו – שומעין לו. מי 'כגון זו'? כדרב הונא אמר ר' בא, דאמר רב הונא אמר ר' בא: יכולת אשה שתאמר לבעלה 'אני ניזונה ואני עושה'. (כתובות פג ע"א)

הואו אומר, כל אחד מוסמך לוותר על תקנה שתוקנה לטובתו - כgon בעל שמאפשר שכות ירושת אשתו, או לוקח שמאפשר למילוה לגבות את חובו מנכסים שקנה מין הלווה אף כشنנותרו נכסים בני-חוירין בידי הלווה המוכר. היהות ולדעת רב הונא מוני עיקר, רשותת האישה לפרק את החבילה בקובעה "אני ניזונה ואני עושה".

והנה, בהמשך הסוגייה שם (כתובות נה ע"ב) מבואר שריש לקיש חולק על דין של רב הונא, ושולל אפשרות של ביטול תקנת מעשה ידיה על פי רצון האישה. ברם, אשר לנימוקו סתמה הגمراה ולא פירשה. לא ברור האם ריש לקיש חולק על התננה הראשונה, הנקודתית, וסובר כי מעשה ידיה עיקרי; או האם, לחילופין, הוא מסכים

³ לפי מיטב ידיעתי, מן הסוגיות לא ברור מה טיבה של הקדימה המהוברת.

⁴ בסוגיה לא מבואר האם דין של רב הונא נשען על הנחה שמזונות מדאוריתא, אך שתיקתה מותירה פה להבנה שאין הוא ווקף למשמעות זו.

⁵ סוגיה זו מובאת גם בגיטין עו ע"ב, ב"ק ח ע"ב וב"ב מט ע"ב. אלמלא הרחבה מגעל היישומים שבסוגיות אלו, ניתן היה לטעת ולהשוו שאמירית "אי אפשר" בתקנת חכמים" תקפה רק לגבי תקנת המזונות ומעשה ידיה, מפני שאוף תקנת מעשה ידיה - אם כי היא כרוכה במחזר שמשלמת האישה - מושחתת על דאגה לטובתה, "משמעות איבאה". ובכן, עליה מאותן סוגיות שלא כך פמי הדברים, ומדובר בכלל מסקנה.

מעמודי שני הצדדים אחווים כאש בשלחת. במקרה الآخرן, מתבקשת שאלה פשוטה: האם קיים הлик המפרק את הצמד ביוזמת אחד הצדדים? וביחס לכל פרט, מי המוסמך לפרך?

בשאלת זו ניתן לדון במישור המקומי, על פי הנחות נקודתיות, או לבירה במרחב, בו עקרונות מסוימים מיושמים בתחום האישות המוצמצם. מטבע הדברים, הגישה השניה אף היא מחייבת התייחסות לפרטי עולם אבן-העיר; ונΚודה זו אמונה שתתקף בגוף המאמר דלהלן¹.

מזונות ומעשה ידים

גרסינן:

אמר רב הונא אמר ר' בא: יכולת אשה לומר לבעלה 'אני ניזונה ואני עושה'. קסביר, כי תקינו רבנן - מזוני עיקר, ומעשה ידיה ממש איבאה, וכי אמרה 'אני ניזונה ואני עושה' – הרשות בידיה. מיתיבי: 'תקנו מזונות תחת מעשה ידיה?'! אימא: 'תקנו מעשה ידיה תחת מזונות.' (כתובות נה ע"ב)

ביאור הדברים, שלגביו זיקת מזונות ומעשה ידים - שהבעל חייב במזונות, אם מדאוריתא ואם מדרבנן², והאישה חייבת בהפקת רווחים, אם על ידי פעילות ישירה, כgon טויה בצלם ועבדה במשק הבית, או בהיותה מקבלת משכורת מאחדרים - מתעוררת שאלת מפתח: האם יש כאן תקנת חבילה מובהקת, זו-אנפיה לחלווטין, שלא בכורה לאחד המרכיבים; או שמא ניצב פן אחד בשורש התקנה והשני התווסף

¹ המאמר מועד למתחמים בעולם הווית דאבי ורבא: אך אקווה שתצטמת ממנה תועלת אף לציבור יותר רחוב, שיגלה בו עניין.

² עין בו: כתובות מו ע"ב - מה ע"א: רמב"ם, הל' אישות י"ב, ב-ג: רמב"ג, שמוט כ"א, ג.

ובכן, מסקנת התוספות טעונה בירור, ויש לעמוד על טעמה. ויעיין בשאלות הרבה אחדאי גאון (משפטים סוף שאלה ס⁸), שבאמת כתב שלריש לkish "יכול לומר לה טלי מעשה ידיך במזונתיך"; אך מסקנת התוספות, שהלכו על כר, צריכה עין.

מותר מעשה ידיה

דין מעשה ידיה לבעל מתפצל לשניים. ברובם בסיסי, מודבר בשיעור ממוצע של עשייה, והוא העומד נגד מזונות; ואילו ברובם שני, אם הותירה ועשה מעבר לאותו שיעור - אף המותר לבעל, וזה תמורה הקצתה כספית שעמדה בימי ח'יל' על מענה כסף לשבוע⁹. והנה, אשר לדברי רב הונא בנידון, שיכולה האישה לומר 'אני ניזונה ואני עושה', כתב השאלות (שאלת ס) שהם מתייחסים לעיקר מעשה ידיה ולמותר כאחד: "ברם צרי, אילו אשה דאמרה לא בעינא מזונות ולא מענה כסף לצורכי, ומעשה ידיי ליהו דילוי" - מי שמעין לה או לא¹⁰. וכן כתב הרמב"ן על אחר (מדרש ע. שבת: כתובות מה ע"ב ד"ה פ") בדבר פשוט, אם כי צין "וחכמי הזרפתים מפקפים בה בחנים"¹¹. אך יעיין בשיטה-מקובצת, שהביא בשם הר"י מגיש להיפך:

הא דאמר רב הונא "יכולה אשה שתאמר לבעה לאיני ניזונה וכו'" – מסתברא לנו רדוקא עיקר מעשה ידיה, שהוא חמש סלעים. אבל היכא דעבדה והותירה יותר מחמש סלעים – דבעל הווי, ולא מציא אמרהליה

8. ויעין גם בהעמק-שאלה לנצי"ב שם, ס"ק ה.

9. עיין במשנה, כתובות סד ע"ב. סביר להניח שבתקופות יותר מאוחרות סכום זה עזען עדין והתאמתו, בהתחשב בשינויים בכשר הקנינה והרגלי הזריפה. ברם, לא כור לו שנקודה זו מופיעה בראשונים או בגדיי פוסקי האחרונים.

10. ויעיין בהעמק-שאלה, ס"ק ד.

11. לא ברור לי האם לדעתו ניתן לפרק את שני המרכבים, באופן שתוכל האישה לותר על מזונות אך לא על מענה כסף, או להיפך: או שמא עליה להתיחס לשני הדברים כעסקה אחת, שכן לא תיתכן העברת מותר לבעל ללא תשתית עיקר מעשה ידיה. ואילו אף לפני ההבנה השנייה, הפרדה לכיוון הפך, שתותר רק על מענה כסף אך הבעל יתן עיקר מזונות ויוכה בעיקר מעשה ידיה, אמנם תיתכן.

משמעותי עיקר וחולק על התנהה הכללית, והוא הזכות לומר 'אי אפשר' בתיקת חכמים.⁶ אך מדברי הראשונים על אתר, ולעיל מו ע"ב, משתמע - אולי מפני שדברי רבא מוצטבים בכמה מקומות ללא עורין - שהבינו מצד הראשון. היה וכך, הרי שלפומ ריחטה מתחפר הגליל, והבעל הוא זה שיוכל להצהיר 'אי אפשר' בתיקת חכמים' ולהשתחרר מחייב מזונות. ואמנם, כך הצביעו התוספות: "ולכאורה, לדידה יכול הבעל לומר לאשותו צאי מעשה ידיך למזונתיך", ואע"ג שלא ספקה⁷, כיוון דקסבר 'doneh ydiah ukar', אך בהמשך דבריהם דוחה:

אבל אי אפשר לומר כן, כרmono בריש המדריך ובפ"ק גיגין, רבלא ספקה חייב לוונה. וכך רציך לומר שלא אמר ריש לקיש דמעשה ידיה עיקר אלא לעניין שאינה יכולה לומר אני ניזונה ואני עושה.

(כתובות מי ע"ב תור'ה תיקנו)

והנה התוספות, והר"ש שקדם להם⁷, הסתפקו בהוכחת דבריהם ולא ירדזו לעומק הסברם, וניתן לשקל בnidon כמה הצעות. יתכן שסובר ריש לקיש שחוות מזונות מדאורייתא; אף כי יכול הבעל להפוך חובת האישה להוניק לו מעשה ידיה, אין ביכולתו לעקור את תארמה, את חובת המזונות. לחילופין, יתכן שלדעתו אין כאן עיקר וטפל כלל אלא צמד כמקרה אחד, שאין בכך אף אחד מן הצדדים לעוקרו. אך יש לפפק בשני ההסבירים, שהרי הסוגייה לא קישרה את מחלוקת רב הונא וריש לקיש עם מחלוקת הוגנאים דלעיל (מ ע"ב-מה ע"א) לגבי מעמד המזונות. נוסף על כן, מלשון התוספות ממשע, אם כי לא בזרה חד-משמעות, שריש לקיש אמן סובר שמעשה ידיה עיקר, אלא שלא הסיק מהנהזה זו כל המסתעף הימנה - אלא אם כן נפרש שכונתו היא שלדיido פשר הבנת 'מעשה ידיה עיקר' הינו רק שאינו טפל.

6. הרקע לאזכור "לא ספקה" הינו שאמ רוחה מעשה ידיה מספיק למזונתיות, אך אם עקרונית אין הבעל יכול לפטור עצמו ממזונות, בפועל הוא לא צריך להוציא מכיסו מפני שהוא נתפס כמשלם באמצעות מעשה ידיה המגייעים לו. עיין כתובות ע"ב וגוינין יב ע"א.

7. עיין בתוספות ורש"א, כתובות מי ע"ב ד"ה תקנו.

הבעל לבטל את התקנה נועץ בעובדה שהוא כותב לה בעוד ארכוסה¹³. יש גם לבחון, אם כן, אם כי הרשכ'ם אינו דין בכך, ואם יתכן שגם האישה תוכל להציג 'אני נפדיות ואני מזוכה בפרוטה'.

אולם הר"ש כנראה הבין שההרשכ'ם סובר שפירי עיקר, ומtower כך הצעיר שיש למצוא סימוכין לדבריו מדויק בלשון הבריתא, בה נאמר "תקנו פרקונה מהות פרוטות". אך לגופו של עניין, הר"ש *כשלעצמם חלק*, "דאורובה פרקונה עיקר כמו שמדובר ר"י וכו'" (ב"ב מט ע"ב תדריה יסלה). מtower כך הסיקו התוספות - והוא הצעה רוחות בראשונים - שאין הצמד הוה ניתן לביטול; לא מצד בעל, שכן פרקונה

13 גורם מועד והזורה מופיע בוגרא, ב"ב מט ע"ב ובמקבילות, לגבי וחדור על רשותה, ויקתו לשאר הויתורים אינה פשוטה, ואכמ"ל. בהקשר זה, יש לציין את דברי הרמ"ם (חל' אישות י"ב, ז) "הנתנה בעל שלא י ח |ייב באחד מן הדברים שהוא חייב בהן, או שהנתנה האשה שלא יזכה בעל באחד מן הדברים שהוא זוכה בהם - התנאי קיט". יש שראו בכך סתייה לשיטת הסוברים שאין אישה יכולה לטפל אקלית פרוטות, לדוגמא, ומtower כך וקשו על הטור והותבר שפסקו לרמ"ם (אבה"ע ס"ט, ז) וכן על פ"ק גם פסקו שאין אישה יכולה להפיע אקלית פרוטות (אבה"ע ס"ט, ח). עיין, לדוגמא, דברי ר' אברהם טופר בהערותיו למארי, כתובות מ"ע, עמ' 178. ברם, לאמינו של דבר אין אכן סתירה, היהוד ומדובר בשני עזרוצים. הרמ"ם זו בהגנתי מרושע, לאן קשור עם רב הונא ורבנא, ומה מתקה על מה שכותב בתורה בדבר שבמנון, דקיים לו כרכי יהודה (ב"מ כד ע"א) ודתנו קים. ואילו הדין לגבי פרוטות הינו במסורת ויתור והפקעה אורי יהוחובט ולהלן, ובמסורת אי אפשר בתקנת חכמים. וזה מה שהסביר הרמ"ם בהלכה ז' שם, שלגביו עינה אין התנאי מועל מפני שאין זה דבר שבמנון. אך יש לשים לב שבhalbכה ט', ביחס ליתור על רשותה, כתוב לרמ"ם, "הנתנה עמו אחר שנשאה", וזה מעורר מחשבה לגבי ההלכות הקודמות, האם גם בגין מודבר לאחר נישואין, שאו פשות שאין אפשר להנתנו, ואו נאלצום לפרש את הלכה ר' במסורת אי אפשר בתקנת חכמים, או לדין שדווקא בהלכה ט' זו הרמ"ם בלآخر נישואין, וכן הזכיר ואת. ברם, ברשכ'ם משמע שאנו לגבי דין אי אפשר בתקנת חכמים, יש להלך בין הציג בעוזה ארכוסה לבן הציג לאחר נישואין, וייתכן שהוא נידין לגבי פרוטות לאחר נישואין כבר וכיה בפרוטות ואן הציגת אי אפשר בתקנת חכמים' מפקעה מציאות בעלות וקניין קיימת. ברם, אם כן, יתכן שיש לבחון המצב לאחר נישואין לאור שאלת מפהה לגבי אקלית פרוטות של בעל: האם יש לו כוות אקליה גרייא, או מעין בעלות ארכוסית של 'דקל לפרוטוי' ממש חישואין. כמובן, נחלה הסוגיות בנידון - עיין גיטין מו ע"ב, שם משמע שלבעל קניין פרוטות לכל דבר, ואילו בנסיבות עט ע"א-ע"ב ולהlon פ ע"א משמע שלא ורק שכן לו קניין בקרען, אלא אפילו בפרוטות עצמן אין לו אלא זכות אקליה, שכן אם לא תקין לבעל פירה דפירה - אם גנבו הפרוטות או ולדי הבעות אין בעל זוכה. ועינן עד ב"מ צו ע"א-ע"ב ובתודה'ה שאלו: שם לד ע"ב ובתודה'ה שאלו: כאר-זרוע ח"ג, פסק ב"מ ס"י שי'ו; וכספר-ההשלמה ב' ג', כג': יבמות לו ע"ב תדריה קניין פרוטות; ובקבות-ההשווין ק"ג, ט. ודברים עתיקים, ואכמ"ל.

'אני נוטלת ממך מעה כסף ואני נותנת לך המותר.'

(שיטת-מקובצת כתובות נח ע"ב ד"ה אבל הר' יוסף)

ולכאורה דברי השאלות והרמ"ן פשוטים, דמאי שהוא המותר מהעיקר, ולמה אין הציגת אי אפשר בתקנת חכמים' תקופה אף לגבי המותר - ואולי אפילו מקל וחומר: איך כיצד אפשר לככלל את פשר שיטת הר"י מיגשי?

"תקנו פרקונה תחת פרוטות"

שאלת סמכות עקירת התקנות חכמים במסגרת אישות מתעוררת אף לגבי צמד נסות. ביחס למה ששנינו "זפרקונה תחת פרוטות" (כתובות מו ע"ב) - הווה אומר, שבמשך הנישואין יכול בעל פרוטות נכסיו מלוג שהכנית האישה, ומנגד אם נשכית הוא חייב לפדותה - דנו ראשונים האם ניתן לפרק את הצמד; ואם כן, מי מוסמך לעשות זאת.

הרשכ'ם בבבא-בתרא (מט ע"ב ד"ה כורט) קבע בדבר פשוט כי לבעל סמכות בנידון, אם הציג על קר במשך חוקת האירוסין, טרם הגיעו הנכסים תחת ידו: "זהו הדין לפירות של נכסיו מלוג, שתקנו חכמים לבעל פרוטות תחת פרקונה - כל שכן וכל שכן שאם אמר 'אני מקבל עלי התקנת פרקונה ואני חושש בפרוטות נכסיו מלוג שתקנו לו', דMOVUL התנאי". ברשכ'ם לא מבואר באיזו מידת, ובכלל, הכרעתו בינוי על הבנת מהלך התקנה ועל יסוד הקביעה כי פירוש עיקר¹². אדרבה, מלשונו משמע שפרקונה עיקר, ונitin להבין, על רקע הסוגייה שם, ששורש יכולתו של

12 לדעה שפירי עיקר, יש לברר מה עילית התקנה. בשלמא אשר לפרקונה או לגבי מונונות, מובן שדאגו חכמים למזכות האישה; ואשר למשה דידה לירוש לקיש, יתכן שתקנות עיקר, אם מפני איבאה ואם כדי ליצור איזון המתבקש, מפני שמן הסתם הרי הוא זו באורח שוט, אם מפני שמנותם דאוריתא ואם מפני שכך וזכר של עולם אף כאשרן לערך בג משפט. אך אשר ליום להננק לבעל פרוטות, יש לעין האם גם זה המשום איבאה או משום שהוא מפרנס או מאיזו סיבה אחרת.

מספיק. הווה אומר, לא נקבע מעולם שכ' תקנה שתוקנה לטובת פלוני ניתנת לביטול על ידו. ונראה שאמנם לא נסחה הלכה כל כך גורפת, וניתן לתוחמה. נקודה זו כשלעצמה עולה בראשונים, בכוام לשלול יכולת האישה לומר ‘אני נותנת פירות ואני נפדית’, אף אם לא נgross כרשיים שפירי עיקר. בתוספות מופיעים בעיקר שני נימוקים:

далא מציא אמרה ‘אני נפדית’, שלא תטמע בין העובי כוכבים. אי נמי,
שאני פירות רידו כידה וזכה בגוף הקרקע, אבל מעשה דידה אין בעין,
далא שייך לומר שיזכה בגוף הידים.¹⁷

(כתובות מו ע"ב תוד"ה ימני)

השני בין התירוצים ברור. הראשון שלול אמרת ‘אני נפדית ואני נותנת פירות’ בגין שיקול צדדי, מפני שהחוצהה בלתי רצויה; ואילו השני שלול אמרה זו מפני שאין בכוח החצרה להפקיע בעלות קיימת אלא לבטל זכות שטרם מושמה. ברם, המסקנה פחות או יותר זהה. אליה הגיע המאירי מכיוון שוניה: “אבל פדיון – אין דעתה גמורה בכך, אלא סבודה היא שלא תבוא לידיך, ובשתבוא לידיך והתחרט ואין זה תקנתה” (מאייר, כתובות מו ע"ב עט' 178). ואילו הרמב"ז (כתובות מו ע"ב ד"ה ויש מהד' שבט עט' 174) התיחס לפרונה כצורך שניהם, שכן אף הבעל זוקק לאשותו, ואין סמכות לומר ‘אי אפשר בתקנות חכמים’ אלא בויתור על מוקד שהוא מצד עצמו, ללא קשר עם השלכות לגבי מרכיב צמוד, לטובת המותר גרידא.

17 לגבי תירוץ “ידו כידה”, עין כתובות פג ע"א ובראשונים שם. יתכן שהוא מתקשר עם שאלה אפי' מעמד הבעל לגבי פירות, הנידונה בקיצור לעיל, הערתא 13. יש להוסיף כי התוספות שם אף הציעו תירוץ נסוף, צדי יותר, שאישה האומרת ‘אני ניימת ואני עושה’ אינה עוקרת את תקנת המונות לחלוין, שכן היא יכולה בכלל עת שתרצה להחוור בה ולהיכנס מחדש למסלול קבלת מונות ומתנית מעשה דיים. אך הם העירור, ולצדם הרבה הראשונים על אחר, שכלל לא ברור האם יכולה אישת לשנות את דעתה לפיקרים, וייתכן שהחולת ויתור על מונותה יתינה סופית. אם כך, כמובן שהתריר זה אנו מתאפשר.

18 סיום דברי המאירי מעריך קצת ספק, האם הנקודה הבלתיידית הינה חסרון גמירות דעת, או שמא התרחיש המஸוער עלול לפגוע בה, וכfcn אין הביטול לטובתה, ורק מי שהבטול יביא לו תועלת יכול לבטל.

עיקר, ולא מצד האישה, מפני מגוון שיקולים, שהעיקרי ביניהם שאין לאפשר לה לבחר במהלך שלל ידו תיטמע בין הגויים. אלא שהתוספות הותירו לנו נקודה צריכה עיון. אמנם הזכיר שאלן הבעל יכול לטען ‘אני נוטל פירות ואני פודה’ – ולא עוד, אלא שלפי גרסתם בירושלמי הדבר מפורש שם: “זבירושלמי פרק נערה קאמר בהדייא, אהא חתנן נשאת – יתר עליו הבעל, שאוכל פירות בחיה”, ‘בעל שאמר אי אפשר לאכול ולא לפרק – אין שומען לו’¹⁸ – אך מלשון הבריתא הרי משמע שפירי עיקר. ובכן, בהמשך דבריהם התווספות לכך:

והא דתנן¹⁹ ‘פרקונה תחת פירות’ עט'ג דפרקונה עיקר, לא תנין הבי אלא לאשומען שלא תוכל האשה לומר ‘אני נפדית ואני נותנת פירות’.²⁰

לפי זה, אין לשון הבריתא מדויק. ויש לשקל האם, לאור הנסיבות הר'ז' ודעתימה, ניתן לקבל את שיטת התוספות להלכה, ואף על פי כן לדבוק בפשטות לשון הבריתא כי פירי עיקר.

* * *

והנראה בזה, שיש לישב הדברים בתוספה נוספת יסוד. בסוגיות ובראשונים אמורים מבוואר שאין אדם רשאי לומר ‘אי אפשר בתקנות חכמים’ אלא אם כן מדובר בתקנה שנקבעה לטובתו; אך אין בכך חנאי נחוץ, שאין לראות בו בהכרח תנאי

14 שם. היציטוט מהירושלמי נמצא בכתובות פ"ז ה"ז, אך בירושלמי שלפנינו, על פי כתוב יד לידיון, הגרסה והינה “הבעל שאמר או אפשר לא לוכל ולא לפקה”, כאשר הכוונה הוא לפיקוח על הגכסים ולאחריות לשימורים ולטיפולם, המזכירים בהלכה זו בירושלמי. לגרסה זו, אין, כמובן, קשר לעניינו.

15 הצעון הוא לוגיה מו ע"ב, אך שם מובאת בריתא ולא משנה.

16 אך עין כתובות נה ע"ב, שהגמרה העלה בעיה דומה לריב הונא, ותיקנה: “אםא: תקנו מעשה דידה תחת מונות”. יתכן שגם פירות ניתן לישב כך – במיויחד אם נבין שאין הגمرا מחוכמת לשינוי בגרסה, ‘באפר’ רגיל, אלא לקביעה שלשון ‘וחתח’ מתאר רק חיס של איזון, ואינו משקף את טיב התהילה.

האב כלפי בתו טרם-בגרות; קובעת, בין היתר, כי הוא "זוכה במצוותה ובמעשה ידיה", ומוסיפה בהמשך: "ונשأت - יתר עליו הבעל, שאוכל פירות בחיה וחיבב במזונתיה ובפרוקנה וקובורתה". הרוי שהמשנה דיקלה בלשונה לתאר זיקת הבעל למעשה ידים כוכות, בדומה לזכותו של האב, ואת פן המזונות כחוב. ולא עוד, אלא שザמזה מעשה ידיה למציאה - אף היא משקפת זכות לעומת חיוב, שכן ברור שלא ניתן לחסוב על חיוב למצוא מוצאות ולהעבירן. ובכן, לאור היסוד שהחותווה לעיל, מובן למה רב הונא סובר שאישה יכולה לומר 'אני ניזונה ואני עושה', היה מודרך בתקנה שעוצבה למענה ולטובתה, ומайдך אינה כרוכה בביטול חובה כלשהן; ואילו לריש לקיש, אין לבעל סמכות מקבילה לומר 'אני זו ואני גונט מעשה ידים'.

אולם ייתכן שישוג מעשה ידיה שניי בחלוקת אמראים. דוגמת, לגבי מה שelperיש במשנה לגבי מورد ומורדת - שאינם עומדים בדרישות הנישואין ואשר מופעלים עליהם קנסות ועונשין - מבואר בגמרא (כתובות סג ע"א): "מורדת ממאי ר' הונא אמר: מתשמש המשטה. רבי יוסי ברבי חנינה אמר: מלאה"; וכן בהמשך הסוגיה, לגבי מورد, שמדובר באדם שמסרב לשמש או שאומר 'אני זו ואני מפנס', למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה. לקרأت סוף הדיון מסכמתה הגمرا (כתובות סג ע"ב): "אלא מתשמש - قولיל עלמא לא פלייגי דהוא מורדת, כי פלייגי - מלאה; מר סבר: מלאה לא הויא מורדת, ומר סבר: מלאה נמי הויא מורדת".

והנה, לא נאמר בסוגייה דבר וחצי-דבר לגבי הסבר המחלוקת, אך יערין בתוספות על אמר (כתובות סג ע"א תוד"ה רב) שכתבו: "זרב הונא לטעמה, דאמר לעל: יכולה אשה שתאמר לבעה 'אני ניזונית ואני עושה', ר' יוסי בר חנינה סבר בראש לקיש"¹⁹. והנה, בכיוור דבריהם ניתן להציג שני מחלוקת. אפשר להסביר כי שורש שיטת רב הונא הוא יכולת האישה לטעון 'אני ניזונית ואני עושה', אלא שמה גנוג, כתוצאה אגבית, שאין דין מורדת מושם לגבי מלאכה, שכן כיוון שביד האישה כלים הלכתיים אשר באמצעות בכוחה לתחמק מעשיית מלאכה - אין להגדירה כמורדת אף כשהיא מתבטלת מלאכה ללא הפעלת הכלים האלה. ברם, לחילופין ניתן להסביר

19. ועיין בהשגות הראב"ץ על הר"י יוסי וספר-החותם לרמב"ן על אחר.

נראה שמעבר לדרכם אלו, ניתן להגביל את היכולת לומר חד-צדדיות 'אי אפשר' בתקנת הכם' אף לגבי גורם שתוקן לרוחות המותר; וזאת, בrama היסודית, מתוך עין שורשי בתוקן ובאופן תקנות למןין. דוגמה נראה שביחס לאי אפשר בתקנה הכם', ניתן להבחן ברבדים שונים. ישנים מקרים בהם מჭיע לגביו תקנה שהינה זכות צרופה, ואיןנו משתחרר במקביל - לא במשרין ולא בעקביפין - משום תוכאה שלילית. כך, לדוגמה, הכותב לאשתו שאינו יורה או הולך המותר על גביה בעל חוב מנכים בני חורין במקום שייגבה החוב מהמשועבדים שתחת ידו. לעומת זאת, ישנים מקרים בהם הותר גורר בעיטה הפקעת מרכיב הצמוד ליתורו, באופן שישנה פגיעה גם בזולות. ואף קבוצה זו כשלעצמה יש לחלק לשתיים: יש שהמרכיב הנגזר הינו בבחינת זכות הולכת לפקווע עם ביטול זכות המותר, ויש שהמרכיב הנגזר הינו בבחינת חובה המוטלת על המותר, שאמנם בשיטה מהבטא במחיקת הטבת הולת אך בשורשו כרוך בעיקור חובה המותר להיטיב עם הולת.

ונראה, שהיכולת להפקיע תקנות הכם שתוקנה לטובה אדם מוגבלת למקרים בהם הוא מותר על זכותו, כאשר מילא מופקעת זכות הולת המקבילה. ברם, כאשר הפו השני הינו חובה, ולא זכות מקבילה - אין אדם רשאי לעקור, ولو בעקביפין, את חובתו, אף לא בגין של ביטול זכותו. ואף כי חורתה ולידתה של חובה באיזו זכות פלוני על ידי העמתה חובה כלפי אלמוני, כל שבשורה והתהוויה מדורב בחיוב אין סמכות לעקעתה. לא הרקע והמניע של הפן שכנגד קובעים, אלא צבינו ההלכה שנקבעה למסקנה.

לאור הנתחת יסוד זו, השאלה שהוצעו לעיל מתיחסות כמוין חומר, אם נוצרה הערכות מסוימות בכל מקרה.

"צא מעשה ידיך במצוותיך"

אשר לשאלת הראשונה - ומה יכולה אישה לומר 'אני ניזונית ואני עושה' למאן דאמר מזוני עיקר, ואין הבעל יכול לומר לדעת התוספות 'צא' מעשה ידיך במצוותיך' - החלוקת פשוט. דיעוין במשנה (כתובות מו ע"ב) הפותחת בתיאור מעמד

אלא שיכל זה אליבא דבר הונא, אך אם באנן לבן שיטת ר' יוסי בר' חנינה - מתבקשת אותה ממשי הבנות. יתכן שהוא מסכים לגבי הגדרת דין "מעשה ידים בעלה" כזכות, אך סביר שלגבי מודצת אין לכך ממשימות, שכן לא התפיסה העקרונית קובעת אלא הנסיבות המשפויות. מאידך, יתכן שהבנת המרד שיחסנו לרב הונא מקובלת עליון, אלא שהוא מישב את ההזדורים בין מודצת בסוברו כי ל"מעשה ידים בעלה" מעמד דומה לחובות מזונות דבעל, בהיות שניהם חובות גברא. אם נאמץ את הבנה השניה, יש להסיק כי מה שהצענו לעיל - לגבי החלוק שקבעו התוספות בין ביטול מלאכה מצד האישה לרבות הונא לבין ביטול מזונות לריש לקיש - אינו מתקבל על דעת ר' יוסי בר' חנינה. במקרה זהו, ניאלץ לוותר על הדיווק שהעלוינו בלשון המשנה, ואולי לשער כי לשון "במציאות ובמעשה ידים" שמופיע במשנה מתייחס לבעל אגב גוראה של האב.

ומעניין לעניין באותו עניין; נראה שייתכן关联 שאלתו עם פרט נוסף בסוגיית מודצת. דהנה, יਊין בתוספות שם (חובות סג ע"א דיה רב), שdone בעניין הגדרת המלאכה הנידונה - האם מדובר זוקא במלاكت הצמר, שהינה ביסודה כלכלית, או גם בניהול כללי של משק הבית, והן המלאכות הכלולות בראשמה השנوية במשנה, ייאלו מלאכות שהאשה עושה בעלה: טוחנת, ואופה, ומכבסת, מבשלת, ומנקה את בנה, מצעת לו המטה וועשה בצמרא" (משנה כתובות ט ע"ב). לדעתם, שדברי רב הונא, השולל הכללת ביטול מלאכה במרד, הינם לשיטתו ונוצצים ביכולת האישה לומר אני ניזונה ואני עושה, הרי ששאלת עמדת רב הונא לגבי מודצת מלאכות תליה בשאלת האם יכולה אישה האומרת אני ניזונה ואני עושה לפטור עצמה מכל המערכת, או רק מעשית הצמר והמקביל לה. התוספות - ובמקביל הרבה הראשונים אחרים - התחבטו בנידון, ציינו את שתי הדעות ולבסוף נטו שלא לחלק בין המלאכות: בرم, לא כל-כך הסביר את הדעה המחלקת. ובכיוור הדבר נראה, במקביל לлемה שהוצע לעיל, שאמן נינתן להציג חילוק מעשי, בגין השוני בהיקף ועוצמת הפגיעה בעבALE; אך יותר נראה חלק על פי דרכנו בין יסודות ההלכות: עשיית צמר, בעלה צבינו כלכלי מובהק, הינה זכות המגיעה לבעל, ואילו שאר המלאכות, הכרוכות בניהול משק הבית על מינוחות, הין בגדר חובה המוטלת על האשה, ומהותה לא ניתן להשתמט.

שני דין רבו הונא יונקים משורש משותף, בהיות שניהם מסתעפים מהגדרת "מעשה ידים בעלה" כזכות שלו, ולא כחוותה שלו. וזאת, מפני שבידי להבין שאין דין מרד על הסבת פגעה בצד השני גרידא, אלא אם כן היא נובעת מהשתמטות מהבנה אישית. ובכן, אם נקבל, כפי שהוצע לעיל, שלרב הונא אין בביטול מלאכה ממשום השתמטות כזו, מובן כמובן למה קבע שאין דין מודצת לגבי מלאכה.

יתירה מז, ניתן למצוא במסגרת הסוגיה סימוכין למהלך דברינו מזוויות אחרות. במרוצתה, מקשה הגمرا על ר' יוסי בר' חנינה מתוך הקבלת מודצת ומודצת: "תנן: יcen המודץ על אשתו". בשלמא למאן דאמר מתשמש - לחיה; אלא למאן דאמר מלאכה - מי משועבד לה? אין, באומר 'אני זו ואני מפרנס'. מתוך המשא והמתן, ניתן להבין שהכללת האומר 'אני זו ואני מפרנס' כמודצת נאמרה רק אליבא דר' יוסי בר' חנינה, ואילו לרבות הונא אין לנו מרד אלא ביחס לתשמש, לגבי הבעל והאישה כאחד. מכאן שלדעtas רוב הראשונים, שפסקו כרב הונא, המסביר לוון ולפרנס אינו ידוע כמודצת. וייתכן שכך אמן משתמש מניסוח הרמב"ם (הא' אישות י"ז, ט): "המודץ על אשתו ואמר 'הריני זו ומפרנס אותה, אבל אני בא עליה מפני ששנאתייה...'". הרי שלא ציין מרד הבעל אלא לגבי תשמש, אם כי אפשר לטען שבראשית ההלכה נרמזו שקיים גם מסלול שני של מרד, במסרב לוון ולפרנס, אלא שלא בו עסק הרמב"ם כאן.

ברם, יਊין בשיטה-מקובצת על אתר, שם הובא בשם רבו, הר"י מגש: "זוקא מודצת הוא אמרין: מתשמש הויא מודצת, מלאכה לא הויא מודצת; אבל במודצת - אפלו מלאכה נמי הויא מודצת" (שטי"ק חובות סג ע"א ד"ה ורבינו יוסף הלוי); ואחריו נהוג כמו מהכמי ספרד. אם באנן לנמק את החלוק, ניתן כמובן לצוין כי ברמה האנושית הזרופה, אין להשות הפגיעה האיכותית והכמותית שכובדן מזונות ופרנסת לאובדן הכנסה כלכלית הנובע מביטול מלאכה. ברם, לאור דברינו, אפשר גם להסביר בפשטות, ברמה העקרונית, שמודצת הבעל מזונות מתנגש עם וחובתו האישית, מה שאין כן סיירוב האישה לעשות מלאכה, שאמן גורר פגעה במימוש זכויות הבעל אך אין בו ממשום ביטול חובתה.

יותר מעשי ודייה

שאכילת פירות מוגשת כתוספת לרישימת זכויות האב. ואילו בסיפה נאמרה: "זהיב במוונתיה ובפרקונה וקברותה", ופירש רשיי: "זהיב במוונתיה ובפרקונה - אם נשביית, שהוא תנאי בית דין, כדתנן במתניתין". הפניתו הינה למשנה להלן (מהות נא ע"א), המונה דינים שלחמים על הבעל אף שלא התחייב בהם מדעתו המפורשת, ונימת אותה משנה ברורה - הן מפת הניסוח "חייב" שMOVEDיע לגבי רוב הדינים השניים בת, והן בגין הקביעה כי תנאי בית דין מושג אותן תוצאות שהיתה מניבה התחייבות מפורשת של הבעל: "לא כתב לה אם תשתחבי אפרקינך ואותבינך לי לאינטו... - חייב, שהוא תנאי בית דין. נשביית - חייב לפופתתך". כלגביו מזונות ומעsha ידיה, השוני בניסוח מאיר עניינים לגבי אופי שתי ההלכות, זו כוכות הבעל וזה בחיוובו. ומכיון שכך, אלמלא שיקולים צדדיים, אם פרקונה עיקר - יכולת אישה לומר 'איyi נפדיות ואני נתנת פירות', אך אפילו אם נניה שפירי עיקר - ניתן לקבוע שאין הבעל יכול לומר 'אני נוטל פירות ואני פודה'²⁰.

הכוון שהותווה לגבי עיקר מעשה ידיה ומזונותיה יכול להיות ישים גם לגבי המותר. צינו את שיטת הר"י מגש, שאין האישה יכולה לומר 'אני מקבלת הקצתת מענה כסף ואני נתנת מותר מעשה ידי', ושאלנו מי שנא המותר מהעיקר, ולמה יהיה מעמדו יותר חמור. על רקע דברינו, התייחס המתבקש הינו שעיקר מעשה ידיה אינו אלא זכות הבעל, ואילו לגבי מותר קיימת חובה אישית המוטלת על כתפי האשה. אלא שערבר ערבא צרייך, ושומה עליינו להוכיח - או לפחות לשער - את שורש השינוי הזה.

מתוך הדוחק, יש להציג שלגביו עיקר מזונות ועיקר מעשה ידיה, מדובר ביעד כללי בלתי-מוגדר מבחינה מומנית לסרך מזונות, ובזכות כללית המונתקת בתמורה. ואילו לגבי מותר ומענה, הגדרת התשלום משווה אופי הדומה לשכירות פועלם למלאכה הנעשית וחותמאותה, ואופי זה נועץ בחיבור המוטל על כתפי הפועל כלפי המעסיק. אך ברור שלכל היותר אין כאן אלא הקבלה בעלמא, וההשוואה ומסקנתה מואלצים. והדבר צריך תלמוד, ועוד חזון למועד.

"אני נוטל פירות ואני פודה"

מכאן ניתן, לסיום, לעבור בשופי לתהום השלישי שנרשם לעיל - והוא, יישום אמרת 'אי אפשר בתקנת חכמים' לפירות או לפרקונה. צינו שהALKO ראשונים האם פירות או פרקונה עיקר, ושרشب'ם הגורס - כפי שהסבירו התוספות - שפירי עיקר, מסיק שאם יכול הבעל לומר 'אני נוטל פירות ואני פודה'. ראיינו שהר"ש - בהסתמכו, בין היתר, על היירושלמי - חולק על מסקנה זו, ושאלנו האם הוא חייב לחלק גם כן על ההנחה, או שמא אף אם גרים כי פירי עיקר יהיה הבעל מנوع מלוותר על הפירות למען פטור מפדיון.

לאור מהלך דברינו, התשובה לכואורה ברורה, ונינתן להצעה על רקע עין חזרה במשנה המונה זכויות וחובות הבעל (מתומות מו ע"ב). "יתר עליו הבעל, שאוכל פירות בחזיה", נאמר במשנה, ופירש רשיי: "יתר עליו הבעל - שהוא זהה גם בכל הדברים למאלה, ואוכל פירות מנכסים שנפלו לה בירושה משניתת לו" - הרי

²⁰ במציאות העכשוית, כמעט שאין לתנאי פרקונה ממשמעות מעשית. שני נדרים, וכלייה בגין עברינות לא ניתנת, דרך כלל, להמרה כספית; ולא עד, אלא כל לא ברור שבעל חייב לפדות אשתו שנאלה בגין עברינות. מכאן, שכן סעיף זה מהווים איזון וולם לאכילת פירות, יש לבחון האם אין מקום שייפויו גדול הפסוקים ומערכות בת הדין התרוניים את סמכותם במישור דבר שבעמונו להוציא תמורה אחרת תנאי בית דין במקומו ושתענו.